

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Jakten på den goda familjen

En kvalitativ studie av processen kring rekrytering och utredning av familjehem

Magisterprogrammet i socialt arbete
Magisteruppsats 15 hp
Oktober 2009
Författare Ulla Thorell
Handledare Ingrid Höjer

Abstract

Titel Jakten på den goda familjen

Författare Ulla Thorell

Nyckelord fosterhem, familjehem, familjehemsutredning, familjehemsrekrytering

Familjehemsvård upptar ca 75% av den dygnsvård som bekostas av socialtjänsten och har en lång tradition i vårt land. Denna studie handlar om hur socialarbetare bedriver arbetet i "jakten på den goda familjen". Syftet är att undersöka processen kring rekrytering och utredning av familjehem och de teorier och övriga faktorer som påverkar denna. Frågeställningarna är: 1. Hur bedrivs arbetet med utredning och rekrytering av familjehem? 2. Vad är en god familj resp. ett gott familjehem? 3. Hur motiveras och underbyggs de metoder som används? 4. Vilka kriterier används för att godkänna resp. inte godkänna familjer som anmält sitt intresse för att bli familjehem. 5. Vilken utbildningsverksamhet bedrivs och hur bedömer socialtjänsten familjehemmens behov av utbildning?

I studien har en kvalitativ metod använts med intervjuer av tio socialsekreterare som arbetar med rekrytering och utredning av familjehem. Intervjuerna har fokuserat på frågeställningarna. Teorier om kön och familj samt tidigare forskning om fosterbarnsvård och familjehem har varit centrala i förståelsen av materialet. Bilden av en god familj är, för de socialsekreterare jag intervjuat, inte liktydig med en kärnfamilj. Viktigt är istället klara gränser mellan barn och vuxna och ett sammanhang där man får vara sig själv. Ett gott familjehem är en god familj som har något mer, ett känslomässigt överskott, ett stabilt förhållande mellan de vuxna, en förmåga att hantera det oväntade samt att kunna bygga en arbetsallians med de biologiska föräldrarna. Det görs stora ansträngningar att nå breda grupper. Trots detta är familjehem en ganska homogen grupp. Höjer beskriver detta i sin avhandling. Det är föräldrar som lever i ett långt stabilt förhållande, har ett traditionellt sätt att organisera sin tillvaro och en livsplan som handlar om att ha barn.

I socionomutbildningen ingår ingen utbildning i rekrytering och utbildning av familjehem vilket innebär att man får lära av kollegor och skaffa egna erfarenheter. Den utredningsmetod som är allmänt utbredd och som alla socialsekreterare använder sig av i någon form är Kälvestens djupintervjumetod och som i grunden bygger på ett behovsorienterat synsätt.

Flera av de intervjuade socialsekreterarna oroar sig för hur man i framtiden ska kunna rekrytera familjehem. Det handlar i stor utsträckning om att på olika sätt höja statusen på familjehemsuppdraget och se över stöd till familjehemmen i olika former liksom ersättningar och socialförsäkringssystem.

Förord

Ett stort tack till de socialsekreterare som tagit sig tid att låta sig intervjuas och gjort denna uppsats möjlig. Tack också till nuvarande och tidigare kollegor för er uppmuntran. Min man och mina söner bör också uppmärksammas: tack både för glada tillrop, rynkade pannor, logi i Göteborg och teknisk support. Och givetvis ett stort tack till min handledare Ingrid Höjer för tålamod och goda råd!

Kalmar oktober 2009

Ulla Thorell

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Syfte.....	3
Frågeställningar.....	4
Begreppen fosterförälder och familjehem.....	4
Bakgrund.....	4
Liten historisk tillbakablick.....	4
Statistik.....	5
Lagstiftning.....	6
Barns behov och barns bästa.....	7
Svensk forskning om fosterbarnsvård.....	7
Behovs- respektive relationsorienterat synsätt.....	7
Tidigare relationers betydelse för barns anpassning i familjehemmet.....	8
Forskning och forskningsproblem.....	8
Familjehemsuppdragets villkor, möjligheter och begränsningar.....	9
Utredning av familjehem.....	10
Att hitta "idealfamiljen".....	11
Tidigare forskning om fosterfamiljer.....	12
Teoretiska perspektiv.....	13
Metod.....	16
Val av metod.....	16
Förförståelse.....	17
Litteratursökning.....	17
Val av respondenter.....	17
Intervjuformuläret.....	18
Genomförande av intervju.....	18
Analys.....	18
Reliabilitet och validitet.....	18
Resultatredovisning.....	19
Presentation av respondenter.....	19
Tankar om familj och familjehem.....	19
Rekrytering av familjehem.....	20

Utredningen.....	22
Teoretiska utgångspunkter.....	24
Utbildning till familjehem.....	25
Tankar om framtiden.....	26
Salutogena faktorer.....	26
Sammanfattande slutsatser.....	27
Slutreflektioner.....	28
Litteraturlista.....	29
Intervjuguide.....	Bilaga 1
Brev.....	Bilaga 2

Inledning

– Vi är snälla människor, sade hon. Och på rösten hörde nu Martin att de var snälla människor. Han vågade röra händerna och fingra med dem på träsoffan, vågade vrida på huvudet och se tapetens mönster: tre kycklingar under en palm, och tanken snuddade vid att bonden kunde vara snäll. Ur "Nässlorna blommar" av Harry Martinsson

Jag har arbetat inom socialtjänsten i stort sett under hela mitt yrkesverksamma liv, dvs. 30 år. Under hela denna tid har jag på olika sätt kommit i kontakt med familjehemsvård. Det har handlat om att placera barn, ungdomar och vuxna i familjehem. Det har också handlat om att rekrytera, utreda och handleda familjehem. Det har varit intressant, spännande och roligt men ibland också tungt, tragiskt och frustrerande. Ibland har det känts som om jag har hittat "det perfekta familjehemmet". Någon gång har detta också hänt men ibland har det också varit så att det som verkade så lovande i själva verket blivit en katastrof för barnet. Ibland har också familjer som jag känt en stor tveksamhet inför visat sig kunna ta till sig barn och ge dem en gynnsam uppväxtmiljö där de känt sig älskade. Jag har då mer och mer kommit att fundera på vilka faktorer i familjehemsvården som gynnat en god utveckling hos barnet men också hur vi socialsekreterare bedriver arbetet i jakten på "den goda familjen".

Kjell Hansson skriver i "Familjebehandling på goda grunder" (Hansson, Hedenbro, Lundblad, Sundelin, Wirtberg, 2001) att fosterbarnsvård upptar c:a 75% av den dygnsvård som bekostas av socialtjänsten samtidigt som det är ett mycket trubbigt instrument inom barn och ungdomsvården. Han hänvisar till bl.a. Vinnerljung (1996a, 1996b). Man vet inte för vilka barn metoden är det bästa alternativet eller vilka föräldrar som är de bästa fosterföräldrarna. Hansson (2001) efterlyser utveckling av behandlingsmodellen samt jämförelse av föräldrakaraktäristika med resultat av behandlingen.

Jag undrar således vilka föreställningar om familjen som läkande kraft finns hos de socialsekreterare som rekryterar familjehem. Ingrid Höjer har i sin avhandling **Fosterfamiljens inre liv** (2001) beskrivit hur den typiska fosterfamiljen ser ut och jag funderar över varför den ser ut just så. Väljer vi familjehemmen eller är det dessa typiska familjer som väljer att bli familjehem?

Med denna studie vill jag undersöka hur arbetet med rekryteringen går till, vilka instrument finns till hands för att hitta dessa familjer och vilka egenskaper bedömer man vara viktiga hos familjerna. Genom att intervjua socialsekreterare som arbetar med rekrytering av och stöd till familjehem hoppas jag kunna få svar på i alla fall en del av mina frågor.

Syfte

Mitt syfte med uppsatsen är att undersöka processen kring rekrytering och utredning av familjehem och de teorier och övriga faktorer som påverkar denna.

Frågeställningar

Hur bedrivs arbetet med utredning och rekrytering av familjehem?

Vad är en god familj resp. en god fosterfamilj?

Hur motiveras och underbyggs de metoder som används?

Vilka kriterier används för att godkänna resp. inte godkänna familjer som anmält sitt intresse för att bli familjehem?

Vilken utbildningsverksamhet bedrivs och hur bedömer socialtjänsten familjehemmens behov av utbildning?

Begreppen fosterförälder och familjehem

I samband med Socialtjänstlagens införande 1982 började man använda begreppen **familjehem** och **familjehemsplacerad**. Bland forskare används ofta begreppen **fosterhem** och **fosterbarn** vilket också har internationella motsvarigheter. Jag kommer att använda samtliga dessa begrepp likvärdigt i texten

Bakgrund

Av socknen fick han ett blommigt knyte som innehöll ullstrumpor, träschor och tvål. Vänliga själar visade honom på en stig som försvann in i en skog. Eftersom han var rädd för alla människor nu och allra räddast för Kommunen – vilken han utmålade för sig som en hemsk varelse – var det ingen svårighet att få honom att försvinna in på skogsstigen där granarna snart slöt sig om honom och hans skygga träskoklapper dog bort i suset.

Ur "Nässlorna blommar" av Harry Martinsson

Liten historisk tillbakablick

För att förstå hur det ser ut idag behöver man sätta in saker i sitt historiska sammanhang. I vårt land har vi sedan 1700-talet och kanske ännu tidigare placerat barn som varit föräldralösa i fosterhem. 1785 fick vi den första fosterbarnsstadgan och man ansåg redan då att det var att föredra att placera barn i fosterhem på landet hos välsinnade fosterföräldrar än på barnhusinrättningar (Höjer 2001). Man gjorde ändå viss skillnad på "vanvårdade" och "vanartade" barn och menade att de vanvårdade barnen borde placeras på barnhem eller i fosterhem medan de vanartade skulle placeras på skyddshem eller uppfostringsanstalt (Sallnäs 2000). Många av de barn som placerades i fosterhem för illa och betraktades som arbetskraft. I slutet av 1800-talet kritiserades fosterbarnens situation av många debattörer och i betänkanterna från samma tid talades också om att göra ingripanden i förebyggande syfte för att undvika att barnen blev "vanartiga, brottslingar eller för flickor lösaktiga och prostituerade" (Vinnerljung 1996a).

1902 antogs en lag om fosterbarns vård som gällde kontroll av fosterbarn under sju år. Samma år antogs också en lag om uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn. Denna lag omfattade barn som var yngre än 15 år. Enligt denna lag kunde samhället ingripa mot föräldrarnas vilja om barnet ansågs vara "vanartiga" eller "i sedligt avseende försummat". I 1924 års barnavårdslag fanns också skyddsåtgärder för barn som misshandlades eller vanvårdades. Där

slogs dessutom fast att en barnavårdsnämnd skulle finnas i varje kommun (Höjer 2001).

1924 års lag stod sig i stort sett oförändrad till 1960 då en ny barnavårdslag kom till. Då hade också antalet professionella tjänstemän inom den sociala sektorn ökat och psykoanalysen liksom den psykodynamiska teorin fick ett stort inflytande på arbetet. Det ledde till att man sökte orsaker till problem i de tidiga barnåren. Man lade ansvaret för barnens utveckling på modern och hon skuldbelades om problem uppstod. I den nya lagen betonade man än mer samhällets skyldighet att ingripa när barn får illa men man betonade även hur viktigt det var med ett korrekt utredande (a.a.).

Under 70-talet betonade man vikten av samarbete och samförstånd mellan klienter och behandlare och kritiserade det som man betraktades som den ”diagnostiska kulturen” som ansågs objektifiera och passivisera människor. Man betonade också vikten av barns primära anknytning till sin mor och det objektrelationsinriktade synsättet fick stor genomslagskraft (a.a.).

1980 kom **Socialtjänstlagen (SoL)** och **Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)**. Lagstiftaren tar avstånd från det tidigare samhällsskyddsperspektivet och betonar i stället samhällets ansvar för barns välbefinnande. I den tidigare lagstiftningen hade kontroll och tillsyn av fosterhemmen betonats medan den nya lagstiftningen hade tagit intryck av tidens nya tankar och forskningsresultat och var mera inriktad på behandlingssideologi och att barnen hade rätt till kontakt med sin ursprungsfamilj. Det övergripande målet för fosterbarnsvården var en återförening mellan barn och biologiska föräldrar och en kontinuerlig kontakt mellan barn och föräldrar under placeringstiden skulle underlätta återföreningen (Höjer 2001; Vinnerljung 1996a).

Statistik

Statistik över antalet barn som är placerade görs av Socialstyrelsen. Materialet bygger på uppgifter som sänds in av kommunerna. Beräkningen redovisar antalet barn som är placerade i **haldygnssinsatser** och med det menas placering utanför det egna hemmet beslutat enligt 4 kap 1 § Socialtjänstlagen, omedelbart omhändertagande enligt 6 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga samt vård med placering enligt 2 och 3 §§ LVU. I heldygnssinsatser redovisas barn och ungdomar mellan 0 och 21 år.

Under tidsperioden 2002 – 2006 har andelen barn och unga med heldygnssinsatser ökat något enligt alla de fyra nedan redovisade måtten. Ökningen under denna tidsperiod ligger på 5 till 10 procent beroende på vilket mått man ser på. Värt att notera är att ett barn oftast ingår i fler än ett mått.

-Under 2006 påbörjade c:a 7700 barn och unga heldygnssinsatser enligt SoL och/eller LVU. Av dessa var 5300 barn och unga nytillkomna vilket innebär att de inte hade erhållit någon av de redovisade heldygnssinsatserna under föregående fem år.

-Den 1 november 2006 hade cirka 14900 barn och unga heldygnssinsats.

-Någon gång under år 2006 hade drygt 20700 barn och unga heldygnsinsats.

-Av de cirka 14900 barn och unga som erhöll heldygnsinsats den 1 november 2006 hade ungefär 10100 vård med stöd av SoL, cirka 4600 barn och unga fick vård enligt LVU och cirka 200 barn och unga var omedelbart omhändertagna enligt LVU.

Den vanligaste placeringsformen bland barn och unga med vård enligt SoL eller LVU den 1 november 2006 är familjehem. Närmare 80 procent av de SoL-vårdade barnen och 65 procent av de LVU-vårdade barnen var familjehemsplacerade den dagen. (Socialstyrelsen, 2007)

Det betyder således att 8080 av de SoL-vårdade och 3120 av de LVU-vårdade barnen var placerade i familjen. Det innebär i sin tur att totalt 11200 barn den 1 november 2006 var placerade i familjehem.

Lagstiftning

De lagar som styr socialnämndens placering av barn i familjehem är **Socialtjänstlagen (SoL)** och **Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)**.

6 kap 1 och 2 §§ SoL säger:

”Socialnämnden skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende. Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård. Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

Varje kommun ansvarar för att det finns tillgång till familjehem och hem för vård eller boende för enskilda och familjer som behöver vårdas och bo utanför det egna hemmet.”

Här fastslås kommunens ansvar för att det finns familjehem och för att den som placeras får god vård. Här betonas också vikten av kontakt med anhöriga och hemmiljö. Det har sedan lång tid ansetts att familjehem är att föredra framför institution dels för att det är mindre avvikande än att bo i en familj men också för att en känslomässig relation mellan barnet och vuxna föräldraersättare möjliggör barns utveckling till en trygg harmonisk och välfungerande människa (Andersson, 1995). Det har också inom institutionsvården varit en ambition att försöka skapa familjehemslika institutioner (Sallnäs, 2000)

Enligt **Socialtjänstförordningen** 3 kap.2 § definieras ett familjehem på följande sätt:

Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och - omvårdnad och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.

I **Socialtjänstlagen** 6 kap 6 § fastslås kommunens skyldighet att utreda familjehemmet:

Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda av socialnämnd. Om nämndens prövning gäller ett hem i en annan kommun, skall nämnden informera och samråda med den kommunen innan den fattar sitt beslut.

Barns behov och barns bästa

Begreppen barns behov och barns bästa är mycket vagt formulerade i lagstiftningen. Vid en genomgång av ett antal förarbeten till lagar och ett urval av statens offentliga utredningar under 1900-talet var det svårt att hitta något mer än mycket allmänna hållna definitioner på vad barn behöver (Höjer, 2001). Tidigare hade man ett uttalat prognostiskt tänkande i lagstiftningen där man menade att man med stor säkerhet kunde förutse vilka uppväxtmiljöer som medförde en god respektive dålig utveckling av barnen. Socialtjänstlagen och LVU tar avstånd från förutsägelser om barns framtid kopplade till deras uppväxtförhållanden. Bedömningar avseende barns behov och deras framtid ställer stora krav på socialarbetarnas kunskaper och erfarenheter. De teorier som får anses dominerade när det gäller att bedöma barns behov är så kallade attachmentsteorier. Här fokuserar man på barnets tidigaste år i livet och anknytningen till en vårdare (Höjer, 1998).

Svensk forskning om fosterbarnsvård

Av de forskningsprojekt som haft störst betydelse kan nämnas Anna-Lisa Kälvestens rapport **40 fosterfamiljer med Skåbarn** från 70-talet samt Barn-i-kris-projektet. Barn-i-kris-projektet belyste med utgångspunkt från 89 placerade barn olika aspekter av familjehemsvården. Projektets fem olika rapporter publicerades mellan 1985 och 1994. Gunvor Anderssons forskning om placerade barn, både i familjehem och på institution, har också haft stor betydelse för fosterbarnsvården (Vinnerljung, 1996a, 1996b)

Behovs- respektive relationsorienterat synsätt

Under de senaste decennierna har framförallt två olika synsätt på fosterbarnsvård kunnat urskiljas.

Det s.k. behovsorienterade synsättet hävdar barns behov av trygghet och stabilitet och att det bästa för barnen är att de får utveckla nya varaktiga relationer till nya föräldrafigurer. Man förordar långvariga placeringar där fosterföräldrar successivt tar över platsen som barnets föräldrar även i psykologisk mening, s.k. omstämning. Placeringen bör vara varaktig och kontakten med de biologiska föräldrarna länkas av. Anna Freud var en av behovsskolans företrädare liksom Anna-Lisa Kälvesten. Placeringar med dessa intentioner strider mot den lagstiftning som gäller idag (Cederström, 1991).

Det s.k. relationsinriktade synsättet hävdar att separationen i sig är skadlig för barn och att det för barnets identitetsutveckling är viktigt att barnen får ha kontakt med de biologiska föräldrarna oavsett om de har missbruksproblem eller är psykiskt sjuka. Man hävdar att föräldrarna spelar en stor roll för barnen även om barnet inte har kontakt med dem. Man förordar "stödhemsprincipen" alltså att familjehemmet blir ett komplement till den biologiska familjen och med en återförening som mål.

Företrädare för denna inriktning kan sägas vara Margret Mahler samt i Sverige Barn-i-kris-gruppen(a.a.)

Tidigare relationers betydelse för barns anpassning i familjehemmet

Inom ramen för Barn-i-kris-projektet genomförde Anita Cederström (1990) en studie av barnens anpassning i familjehemmet med fokus på hur barnets tidigare relationer till föräldrarna påverkade denna. Hon fann att de barn som hade en god basrelation till föräldrarna, de som i studien kategoriserats som försummade eller nyanserat hållna var de som hade den mest positiva utvecklingen i familjehemmet. De kunde tillgodogöra sig den struktur och omsorg som fanns i familjehemmet samtidigt som de kunde upprätthålla en relativt god känslomässig relation till föräldrarna. De barn som däremot inte hade en tryggad basrelation till föräldrarna, de som kategoriserats som de rejekterade, de symbiotiskt hållna och de ambivalent hållna barnen var däremot utvecklingen sämre. Relationen till föräldrarna infiltrerade och styrde barnens vardagsliv. Relationen till fosterföräldrarna påverkades i detta fall av relationen till föräldrarna så att barnen förhindrades att knyta an och finna sig tillrätta i familjehemmet.

Cederström menar att det för en del barn är gynnsamt med en familjehemsplacering medan det för andra barn finns risker för att placeringen förstärker barnets problematik. En del barn kan ta för sig av det som bjuds i familjehemmet trots att det känslomässiga klimatet inte är det bästa medan andra barn inte kan det trots att förutsättningarna i familjehemmet är de bästa tänkbara(a.a.).

Hon menar vidare att det arbete som läggs på att förfina metoderna med att hitta lämpliga familjehem är viktigt men att det samtidigt finns en risk, när man lägger ner ett stort arbete på att hitta de rätta fosterföräldrarna, att man sedan kommer att ha alltför stora förväntningar och krav på de blivande fosterföräldrarna.

Forskning och forskningsproblem

Frågan om hur det går för fosterbarnen är ofrånkomlig i detta sammanhang men är desto svårare att svara på. En utkommen uppföljningstudie, **Social rapport 2006**, utgiven av Socialstyrelsen tecknar en dystert bild. Man beskriver att barn som placeras i social dygnsvård (således både familjehemsvård och institutionsvård) före tonåren har höga överrisker för en rad ogynnsamma utfall i tonåren eller i ung vuxen ålder: självmord, självmordsförsök, allvarlig psykisk sjuklighet, låg utbildning och föräldraskap under tonåren. Utvecklingen för de barn som hamnar i social dygnsvård under tonåren är än mer bekymmersam särskilt för de pojkar och flickor som placeras på grund av beteendeproblem. Man frågar sig i studien i vilken utsträckning vården (på gruppnivå) har gynnsam, neutral eller skadlig påverkan på barnens utveckling.

Svårigheterna att kunna veta något om hur det egentligen går för barnen är betydande. Det beror alldeles på vilka aspekter man tänker på och vilka alternativ man vill jämföra med. Jämför vi med hur vi tänker oss att barn normalt bör ha det eller jämför vi med vad man kan vänta sig med tanke på de sämre förutsättningar som fosterbarnen har. Vinnerljung har beskrivit forskningens problem i **Svensk forskning om fosterbarnsvård** (1996b) Det är svårt att veta vad som s.a.s. ”kommer in” i fosterbarnsvården. Barnen är av olika åldrar, olika kön och har olika

livserfarenheter. Vidare är det svårt eller kanske till och med omöjligt att skapa kontrollgrupper på grund av lagmässiga, praktiska och inte minst etiska skäl. Fosterhem är inte heller någon helt igenom homogen grupp. Skillnaderna mellan hemmen kan vara stora. Barnen påverkas dessutom av skola, kamrater, föräldrar, socialarbetare, släktingar m.fl. Vidare är det svårt att veta vilka kriterier på utfall som man ska välja. Sociala insatser har ofta breda mål och många mål och det blir därför svårt att mäta resultat i förhållande till uppställda mål.

Familjehemsuppdragets villkor, möjligheter och begränsningar

Lagstiftningen ger knappast någon vägledning om vilka ersättningar och villkor i övrigt som ska gälla vid familjehemsvård. Sveriges kommuner och landsting ger därför regelbundet ut cirkulär med syftet att fungera som stöd och vägledning i kommunernas handläggning av familjehemsvård.

Ett familjehemsuppdrag kan inte likställas med en anställning. Att vara familjehem betyder i stället att man har ett uppdrag åt socialnämnden. Man är inte anställd, det finns inga kollektivavtal som reglerar ersättningar eller arbetsinsats. Uppdraget är personligt och kan inte heller lämnas vidare till annan fysisk eller juridisk person. Ett familjehem kan däremot ha uppdrag åt flera kommuner samtidigt. Det finns inga begränsningar hur många barn som samtidigt kan tas emot i ett familjehem men den socialnämnd som placerar ett barn kan i avtalet reglera hur många barn som samtidigt får tas emot i ett familjehem. (Sveriges Kommuner och Landsting, 2007)

Uppdraget bör regleras i ett avtal som skrivs mellan familjehemmet och den placerande socialnämnden. I avtalet regleras bl.a. uppsägningstid som ofta rör sig om en månad.(a.a.)

Ersättningen till familjehemmet består av två delar, dels ett arvode som varierar beroende på arbetsinsatsen och barnets ålder och dels en omkostnadsersättning. Arvodet beskattas som inkomst av tjänst. Uppdraget att vara familjehem är inte semestergrundande. Det är däremot både sjukpenning- och pensionsgrundande. Det ger inte rätt till a-kassa. (a.a.)

I de fall någon av familjehemsföräldrarna behöver vara tjänstledig under en period för det placerade barnets räkning kan nämnden betala ersättning för inkomstbortfall.

Ett barn som är placerat i familjehem ska som regel vara folkbokfört i familjehemmet. När ett barn ska placeras i familjehem gör nämnden en framställan till försäkringskassan att barnbidraget ska utbetalas till en familjehemsförälder för att täcka en del av de omkostnader som uppdraget för med sig. Resten av omkostnaderna ska täckas av omkostnadsersättningen. (a.a.)

Familjehemsföräldrar har inte rätt till föräldrapenning när de tar emot ett familjehemsplacerat barn. Däremot har de rätt till tillfällig föräldrapenning för vård av sjukt barn som inte fyllt 12 år.

Uppdragstagare som t.ex. familjehem omfattas inte av kollektiva olycksfalls- eller arbetsskadeförsäkringar som gäller för anställda. Om de själva vill teckna en sådan försäkring kan socialnämnden ersätta dem för premien. (a.a.)

Familjehemmet uppmanas att kontrollera om den egna hemförsäkringen även omfattar det placerade barnet. Om familjehemmet måste ta egna försäkringar i anspråk bör socialnämnden ersätta dem för självriskan. För skador som orsakas av den placerade är också kommunens ansvarsförsäkring ett komplement.

Familjehemsföräldrarna omfattas inte av socialtjänstsekretessen. Det betyder att de i stor utsträckning kan jämföras med vanliga föräldrar i sina möjligheter att tala om barnet med förskola, skola, hälso- och sjukvård.

En grundläggande tanke i familjehemsvården är att barnet ska kunna återvända till det egna hemmet. Ibland är detta inte möjligt utan bedömningen är istället att barnet kommer att stanna kvar i familjehemmet under sin uppväxt. För att säkerställa barnets behov av stabila och trygga uppväxtförhållanden ska man därför överväga en överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna då barnet varit placerat i tre år. Om vårdnaden överflyttas till familjehemsföräldrarna upphör placeringen. Socialnämnden fortsätter trots detta att betala en skälig ersättning till familjehemsföräldrarna eftersom en särskilt förordnad vårdnadshavare inte har någon försörjningsskyldighet mot barnet. (a.a.)

Utredning av familjehem

Som nämnts ovan fastslås i **Socialtjänstlagen** 6 kap 6 § kommunens skyldighet att utreda familjehemmet.

Det framgår inte av lagen hur en familjehemsutredning ska gå till eller vad som ska ingå i denna. **Barnet och Familjehemmet** konstaterar att socialnämnden i varje kommun kan besluta om allmänna principer till vägledning för rekrytering av familjehem. Sådana principer kan t.ex. vara lämplig ålder, fysiskt och psykiskt utrymme, ordnad ekonomi. (Svenska kommunförbundet, 2003)

En familjehemsutredning brukar bestå dels av en faktadel och dels en beskrivning av och bedömning av familjehemsföräldrarnas lämplighet. I faktadelen framgår vilka som bor i hushållet, bostadsförhållanden, hälsotillstånd, ekonomi, religion, yrkesverksamhet och ev.tidigare erfarenhet av att vara familjehem. Man redovisar också resultatet av de registerutdrag som gjorts från bl.a. Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister och kronofogdemyndighetens register. Man dokumenterar även uppgifter från det samråd som skett med socialnämnden i familjehemmets hemkommun.(a.a.)

Om familjehemmet tidigare har haft uppdrag som familjehem tas kontakt med den nämnd som ansvarade för placeringen för att inhämta uppgifter om hur denna placering har fungerat.

Under utredningen görs också oftast någon form av strukturerad intervju. Dessa intervjuer värderas och ligger till grund för bedömningen av familjehemmets lämplighet. Lagstiftningen ger ingen vägledning hur intervjun ska genomföras eller om någon speciell metod ska användas. Vanligtvis används den s.k. Kälvestensmetoden eller PRIDE eller närallgande metoder. Tanken med den strukturerade intervjun är att få kunskap om familjens förutsättningar och personliga lämplighet.(Liljevern Gylling 2002)

Att hitta "idealfamiljen"

Det finns en djupt rotad föreställning om att det är positivt för barn att bo i en familj. Familjen är själva behandlingsmodellen för de barn som familjehemsplaceras, själva omvårdnaden i familjen är den verksamma behandlingen som gör att barn utvecklas på ett positivt sätt.

Hur ser då den familj ut som utretts enligt konstens alla regler enligt ovan? I samhället finns en slags arkaisk mönsterfamilj med olika roller och uppgifter för modern resp. fadern. Inom familjehemsvården framkommer även detta där utredning och bedömning av tilltänkta familjehem ofta relateras till den goda kärnfamiljen. (Sallnäs 2000)

I råd och anvisningar från Socialstyrelsen 1961 framhålls att ett fosterhem bör vara ett "fullständigt" hem dvs. bestå av två makar. Hemmet bör ha normal ekonomisk standard och familjehemsföräldrarna bör vara socialt anpassade. Det bör vara ett gott förhållande mellan makarna inbördes och mellan dem och övriga familjemedlemmar. De blivande familjehemsföräldrarna bör ha kunskap om barns olika utvecklingsstadier och respektera barnets egenart. (Höjer 2001)

I *Barnet och Familjehemmet*, en handbok om socialnämndens ansvar påpekar man att socialnämnden kan besluta om allmänna principer till vägledning för rekrytering av familjehem. Sådana principer kan vara att familjehemsföräldrar ska ha tillräckligt med tid för uppdraget, fysiskt och psykiskt utrymme, erfarenhet av barn och unga. De ska ha geografisk närhet till barnets familj, en ordnad ekonomi, leva ett skötsamt liv i en stabil relation samt en vilja och förmåga till samarbete med barnets föräldrar och nämnden. (Svenska kommunförbundet 2003)

Det ställs tämligen stora krav på ett familjehem idag men ändå är de kriterier som kännetecknar ett bra familjehem mycket vagt definierade. Det är kanske inte heller möjligt att vara mera precis än så eftersom varje barn som står inför en placering i familjehem är unikt och behöver därför också ett unikt familjehem. (Höjer 2001)

Som tidigare nämnts används ofta den s.k. Kälvestensmetoden, PRIDE, eller andra "hemmasnickrade" metoder. Kälvestensmetoden har sina rötter i psykodynamisk teori och är en av de mest spridda metoderna. Vinnerljung efterlyser en grundlig utvärdering av metoden som använts sedan början av 80-talet och blivit normativ standard, dvs. liktydigt med en "bra" familjehemsutredning. Vinnerljung menar att det inte finns något som tyder på att Kälvestens-metoden är ett bättre sätt att bedöma familjehem än andra metoder. (Vinnerljung 2001)

Slutligen en reflektion ur ett feministiskt perspektiv. Gunvor Andersson hänvisar i **Barn i samhällsvård** till Brenda Smith som hävdar att familjehemsvård handlar om relationer mellan kvinnor och stat och mellan kvinnor från olika sociala klasser. Majoriteten av fosterbarnen kommer från missgynnade, stigmatiserade familjer ledda av mödrar. Dessa barn vårdas av familjehemsmödrar från välfungerande arbetarklassfamiljer som i sin tur handleds av socialarbetare från medelklassen. Fostermodrar förväntas, som alla mödrar, arbeta med att ta hand om barn av kärlek och inte för pengar. Det är därför naturligt att familjehemsmamman uppfattar det som naturligt att ersätta den biologiska mamman, inte att stödja henne och dela omsorgen om barnen med henne. (Andersson 1995)

Tidigare forskning om fosterfamiljer

Kunskapen om vad som händer i fosterfamiljen har hittills varit begränsad. Den forskning som bedrivits har i huvudsak varit fokuserad på fosterbarnen och deras föräldrar. För att kunna utveckla fosterbarnsvården krävs mer kunskap om vad som påverkar relationerna i fosterfamiljer.

I sin avhandling **Fosterfamiljens inre liv** ville Ingrid Höjer (2001) söka svaren på frågorna vad som händer när en ”vanlig” familj blir en fosterfamilj och hur familjens inre liv påverkas av fosterföräldraskapet. Hon fann att den typiska fosterfamiljen bor i en liten ort på landsbygden. De par som väljer att bli fosterföräldrar lever i ett långt och stabilt förhållande och de har ett traditionellt sätt att organisera sitt vardagsliv där kvinnan har ansvaret för arbetet med barn och hem. De har en speciell livsstil där barn och familj är det viktiga i livet, inte personlig karriär och ekonomiska framgångar. Livsplanen handlar om att ha barn. Barn som livsplan är dock mer uttalat hos kvinnor än hos män och det är också oftast kvinnan som är initiativtagare till projektet. Fosterföräldrarna tycker att de lever ett gott liv som präglas av stabilitet, trygghet och kontinuitet. De lever i stabila äktenskap, har goda relationer till sina barn, ett välutvecklat socialt nätverk och ett bra boende. De tycker att de vill dela med sig av det överskott de har vilket också är ett vanligt motiv till att vilja bli fosterhem. Genom modersfunktionen får kvinnan en självklar centrumposition i familjen. När de egna barnen börjar bli vuxna kan denna position vidmakthållas genom att familjen tar emot ett fosterbarn. Fostermodrar som bor på landet är hemarbetande eller arbetar deltid i större utsträckning än de som bor i städer. För dessa är fosterföräldraskapet i högre grad än för dem som bor i städer en form av alternativ till förvärvsarbete.

Genom det gemensamma projektet att vara fosterfamilj förstärks sammanhållningen mellan man och kvinna. Kvinnan har tidigare genom sin omsorg om de egna barnen haft en särskild centrumposition i familjen. Genom fosterföräldraskapet ställs krav på männen att vara mer aktivt deltagande och männen blir på detta sätt mera indragna mot familjens centrum. Fosterföräldraskapet kräver också en ökad tydlighet mellan makarna, man måste reflektera över sig själv, sitt föräldraskap och ge uttryck för detta.

De skillnader som finns mellan ett fosterföräldraskap och ett ”vanligt” föräldraskap manifesteras i ett avtal med socialtjänsten och uppdraget är avlönat. Ersättningen väcker motstridiga känslor, de anser sig värda den ersättning de får samtidigt som de oroar sig för att barnen ska tro att de inte är älskade. Ingrid Höjer menar att det har att göra med värderingen av omsorg. Den omsorg som ges av kvinnor, såväl inom hemmet som utanför hemmet, är högt värderad socialt men lågt värderat ekonomiskt.

I Höjers undersökning har endast de vuxna tillfrågats, inte fosterfamiljens biologiska barn, men de flesta fosterföräldrarna tror att de egna barnen huvudsakligen är nöjda med att leva i en familj som också är fosterfamilj. Föräldrarna hoppas att barnen lär sig förståelse för andra människors situation och tillfälle att öva upp sin empatiska förmåga. Det framkommer ändå uppgifter om att de egna barnen har fått stå tillbaka och det finns exempel på konflikter mellan fosterbarnen och de egna barnen. Att ta emot ett fosterbarn kan också innebära att

föräldraskapet måste bli tydligare, gränserna tydligare, vilket kan innebära att för de egna barnen blir livet i familjen mer präglad av regler och rutiner än tidigare.

Det finns en tydlig medvetenhet hos fosterföräldrarna att fosterbarn ska ha kontakt med sina föräldrar och det ingår i deras uppdrag att på alla sätt främja denna kontakt. De flesta tycker också att denna kontakt fungerar på ett acceptabelt sätt. Det framkommer dock kommentarer från en del fosterföräldrar att de tycker att barnen används som en "morot" i rehabiliteringen av föräldrarna. Skälet till att barn placeras i fosterhem handlar oftast om att de biologiska mödrarna på något sätt misslyckats i sin föräldragärning samtidigt som fosterföräldraskapet ofta är kvinnans projekt och fostermödrar ser sig ofta som kompetenta och dugliga mödrar. Dessa mödrar ska sedan, med eller utan socialtjänstens stöd, samarbeta med mödrar som på olika sätt inte klarat omsorgen om sina barn vilket ställer stora krav på båda dessa kvinnor.

I studien beskrivs också de särskilda svårigheter som kännetecknar fosterföräldraskapet nämligen det faktum att man som fosterförälder inte har den fulla bestämmanderätten över barnet samtidigt som man känner att man har hela ansvaret för barnets uppfostran och välbefinnande. En annan svårighet är den ovissa framtiden. Fosterföräldrarna är väl medvetna om att intentionen är att barnet ska återförenas med sina föräldrar men hoppas ändå på en gemensam framtid med barnet. På något sätt måste de mentalt vara förberedda på att framtiden inte kommer att bli som de hoppas vilket skulle kunna innebära att de medvetet eller omedvetet håller en viss distans till barnet.

Teoretiska perspektiv

Vad är en familj? Frågan får många olika svar både i vårt land och i andra länder. Det kan röra sig om en hel släktkrets lika väl som ett barn och en förälder. Oftast tänker vi kanske på kärnfamiljen. I familjepolitiken var kärnfamiljen tidigare den minsta juridiska, ekonomiska och administrativa enheten. Idag är det den jämställda och autonoma individen som framträder. Den svenska hemmafrun försvann mer eller mindre under 1900-talets andra hälft. Idag betraktas kvinnors förvärvsarbete mer eller mindre som en självklarhet.

Den framväxande välfärdsstaten såg som sin uppgift att skapa goda förebilder för familjelivet och insatserna riktades mot kvinnorna. Kvinnan och moderskapet idealiserades men rollmodeller för kvinnligt förvärvsarbete har funnits parallellt med den traditionella modersrollen. Den svenska välfärdspolitikerna har genomgått stora förändringar under de senaste hundra åren och lagmässigt har kvinnans ställning förbättrats under denna tid. Ändå är fördelning av hemarbete och förvärvsarbete fortfarande starkt könssegregerat. Omsorgen om barnen fördelas också mycket olika beroende på föräldrarnas utbildningsnivå och etnicitet. Det är de välutbildade, offentliganställda och storstadsboende männen som i störst utsträckning tar del av omsorgen om barnen. Och det är också de välutbildade kvinnorna som i störst utsträckning delar föräldraförsäkringen med sin partner. (Bäck-Wiklund&Bergsten, 1997)

Dagens män och kvinnor måste dagligen förhålla sig till både moderna och traditionella bilder av könsroller, föräldraskap och familj. Folksagornas goda

kvinnor representeras av den goda modern och den goda dottern. Deras plats är i hemmet vid härden. De offerar allt och utstår allt. Belöningen för detta är andras välgång. I folksagorna utgör godheten, underordningen och passiviteten den kvinnliga principen som i kristendomen tar sig uttryck i madonnabilden. Onda kvinnor bryter mot den kvinnliga passivitets princip. Författarna hänvisar till Heinsohn och Steiger som menar att jordemödrar, barnmorskor, ofta figurerade i häxprocesser. Detta hade att göra med att dessa kvinnor hade kunskaper om barns födelse men också om fortplantning och hur fortplantning kunde förhindras. Patriarkatet hotades om kvinnorna fick kontroll över nativiteten och den kvinnliga sexualiteten. Likaså säger folksagornas styvmorsberättelser något om den onda aktiva kvinnan och det goda moderskapet, den goda familjen. Normen för den goda familjen är en familj där de biologiska banden mellan mor och barn är obrutna. En aktiv kvinna är en ond kvinna som söker sin egen vinning och hon blir därmed en dålig mor.(a.a.)

Under förindustriell tid beskrivs relationen mellan stat och familj som ett kontrakt mellan husfadern och staten. Husfadern var den som ansvarade för familjen och betalade skatt. Under samma tid hade båda föräldrarna ett mycket omfattande ansvar för att fostra sina barn. Under 1500- och 1600-talet betonades faderns roll alltmer som fostrare. Under 1700-talet fick Rousseaus idéer stor genomslagskraft. Enligt denna svarar mannen för förnuftet och kvinnan för känslan och båda dessa egenskaper ska vara i balans i samhället.

I samband med industrialismen övertog staten mycket av den traditionella fadersmakten. Den nya makten utgjordes av kunskaper om barnuppfostran, medicinska kunskaper, teorier om barn, familj och människa. Den borgerliga idyllen blev ett ideal. Könsideologin fastslog den nära kopplingen mellan mor och barn. Det var som mödrar kvinnorna fick sin verkliga status och moderskap blev ett yrke. Föreställningar om könens biologiskt förankrade egenskaper växte fram och på dessa föreställningar grundas myten om den goda modern som varande mer lämpad att vårda små barn än fadern. (a.a.)

Fram till 1950-talet var det Talcott Parsons analys av könens olika roller som dominerade den vetenskapliga bilden av dessa fenomen. Han hävdade att ett antal givna funktioner var nödvändiga för att familj och samhälle skulle fungera på ett tillfredställande sätt och betraktas som förespråkare för de traditionella könsrollerna och för att idealisera kärnfamiljen. Efter 50- och 60-talet kan man inte längre tala om något ledande paradigm. Från konservativt håll idylliseras ofta familjen medan den från radikalt håll ifrågasätts. Under 60- och 70-tal har forskning om familj och föräldraskap aktualiserat frågor om kvinnans rätt till ett eget liv utanför familjen. Kvinnans situation som både förvärvsarbete och mor beskrivs ibland som ett motsatsförhållande. Bindningsteorin som fokuserar på betydelsen av det tidiga mor-barnsamspelet talar mot kvinnors förvärvsarbete. Andra studier bl.a. svenska pekar på att det som påverkar barnet mest är hur tillfreds mamman är med sig själv och sin livssituation. Kvinnors relation till arbete, familj och identitet måste dock förstås utifrån flera olika förhållanden, strukturella, kulturella, sociala och personlighetsmässiga. (a.a.)

Andra studier pekar på könsspecifika sätt att strukturera intryck och upplevelser. Bl.a. gäller detta upplevelser av tid. Haavind och Andenes menar att familjelivets

tid kan uppfattas som cyklisk och/eller kumulerad. Vissa insatser i hemmet är cykliska, alltså ständigt återkommande såsom tvätt, disk och städning. Andra insatser är kumulativa t.ex. uppfostran, renoveringar, egen utveckling. Det nyfödda barnet ökar den cykliska tidens andel. Kvinnorna, som ofta har huvudansvaret för de små barnen, tvingas fungera mer cykliskt än kumulativt medan männen kan fungera mer kumulativt. Enligt samma forskare finns i konstruktionen av hemarbetet en underliggande princip som säger att allt som inte är uttalat delat och som mannen accepterat som delat är kvinnans ansvar. Vardagslivets ständigt återkommande inslag finns alltid i kvinnans medvetande och hon kontrollerar ständigt att allt är bra för alla. (a.a.)

Kvinnors orientering mot arbetslivet ökar och mäns orientering mot familjen ökar men samtidigt finns traditionella och könsbundna mönster kvar när det gäller arbets- och ansvarsfördelningen i hemmet. I takt med att kvinnors erfarenheter av eget yrkesliv och delat föräldraskap och mäns erfarenheter av att ta ansvar för barn och familj ökar, kommer nya gemensamma erfarenhet för könen som de kan agera utifrån. (a.a.)

Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) undersöker i en studie hur svenska småbarnsföräldrar formar sitt föräldraskap, partnerskap och identitet. Studien visar att för både män och kvinnor är familjen med barnen i centrum den dominerande livsplanen. I deras beskrivningar är familjeprojektet både gemensamt och könsneutralt men i handling är det individuellt och könsspecifikt. Genomgående i intervjumaterialet är att kvinnorna tar huvudansvaret för och merparten av arbetet med den direkta omsorgen om människorna, de traditionella kvinnosyslorna. Männen tar ansvar för huvuddelen av det arbete som har att göra med familjens bostad och ägodelar dvs. de traditionellt manliga syslorna. Uppdelningen av ansvar och arbete blir mer och mer traditionell ju fler barnen blir. Den traditionella uppdelningen kolliderar med moderna jämställdhetsideal vilket leder till känslor av ambivalens hos både män och kvinnor. I studien framhåller författarna dock att den könsspecifika uppdelning man funnit inte nödvändigtvis handlar om traditionalism. Det kan också vara så att det uppfattas som det mest rationella och effektiva sättet att fungera på i vardagslivet. Var och en gör helt enkelt det som den är bäst på. En del av paren i studien uppfattar sig som jämställda trots en traditionell uppdelning av arbetsuppgifterna. I dessa familjer har man förtroende för varandra, ingen uppgift har större värde än en annan, de "stora" besluten i familjen fattar man gemensamt de vardagliga besluten fattar var och en. Man skulle kunna se det som att jämställdheten fått en ny innebörd.

Utifrån mödrarnas känsla av sammanhang uppdelas de i studien i tre olika kategorier. De säkra, de ambivalenta och de resignerade mödrarna. De **säkra** mödrarna ser jämställdhet som en fråga om ömsesidig tillit och lika värde. De är nöjda med sina liv, känner sig trygga och upplever sig ha möjlighet att själva påverka sina liv. De **resignerade** mödrarna har samma krav på självständighet och möjlighet att kontrollera sina liv. Tilliten mellan makarna saknas dock och värderingarna skiljer sig åt vilket gör dessa mödrar missnöjda och förhållandet konfliktfyllt. De **ambivalenta** mödrarna upplever brist på kontroll och självständighet och de upplever ett ständigt problemlösande och olika tillfälliga lösningar. Författarna konstaterar att det moderna föräldraskapet tycks förutsätta en

förmåga att hantera tillvarons ambivalenser och att familjens stabilitet bygger på att den som levande system befinner sig i ständig förändring.

I **Nätverksfamiljen** (Bäck-Wiklund, Johansson m.fl. 2003) konstaterar författarna att det inte bara finns en utan många olika familjer. De olika bilderna av familjen överlappar och korsar varandra. Kärnfamiljen och det som den amerikanska feministen Judith Butler kallar det heterosexuella paradigmet har länge styrt förväntningarna kring vad en familj är och bör vara. I dagens Sverige lever en majoritet av alla människor i denna familj. Men allt fler människor lever i andra konstellationer. Många lever idag i separerade familjer och i vår moderna begreppsflora hittar vi nya begrepp såsom styvförälder, plastmamma/-pappa, deltidspappa och ”homosexuella familjer”. Den förändring som pågår skapar förändringar i även externa relationer. Från kärnfamilj kan vi idag i stället tala om en nätverksfamilj. De olika familjetyperna är länkade till varandra och bildar komplexa mönster av relationer.

I **Nätverksfamiljen** skriver Ingrid Höjer ett kapitel om fosterfamiljen och konstaterar där att inom det familjeterapeutiska tänkandet ses familjen ofta som problemalstrande, medan när det gäller fosterfamiljen ses denna enbart som en tillgång. Höga förväntningar ställs på den rehabiliterande effekt på barnet som en placering i fosterfamilj förväntas ha. Hon konstaterar vidare att familjemönstren förändras kontinuerligt och att styvfamiljer och ensamförälderfamiljer blir allt vanligare. Hon hänvisar till Kristjansson som menar att våra föreställningar om vad som är en god familj ofta utgår från en idealisering av det förflutna. Trots att familjemönstren har förändrats blir den traditionella kärnfamiljen liktydig med ”den goda familjen” Dessa föreställningar påverkar i hög utsträckning arbetet med rekrytering av fosterföräldrar.

Hon ställer sig vidare frågan vilka framtidens fosterföräldrar kommer att vara. Hittills har det i stor utsträckning varit kvinnans projekt. Idag vill de flest unga kvinnor utbilda sig och yrkesarbeta. För många är det redan idag svårt att kombinera yrkeskarriär med ett föräldraskap. Att då dessutom ta på sig ett uppdrag som fosterförälder ter sig inte särskilt sannolikt. Hon efterlyser forskning och metodutveckling. En möjlig lösning skulle kunna vara att professionalisera fosterföräldraskapet så att det blir ett yrke jämställt med andra vårdyrken.

Metod

Val av metod

Mitt syfte med studien är att undersöka processen kring rekrytering och utredning av familjehem och de teorier och övriga faktorer som påverkar denna. Det föll sig därför naturligt att jag valde en kvalitativ metod med intervjuer av socialsekreterare som arbetar med rekrytering och utredning av familjehem. En kvalitativ metod kännetecknas av en närhet till forskningsobjektet, man försöker som forskare sätta sig in i den undersöktes situation och se världen utifrån hans eller hennes perspektiv. (Holme & Solvang, 1997) Målet är att ge en helhetsbeskrivning av processer och särdrag. (Repstad,1999)

Förförståelse

Jag har själv arbetat i många år med att rekrytera och utreda familjehem samt att placera barn i familjehem. Således har jag haft många tillfällen att reflektera över de processer som styr våra bedömningar. Det är både en fördel och en nackdel. Jag är väl bekant med den vardag som de intervjuade socialsekreterarna möter men har givetvis också egna värderingar i de frågor jag ställt som kan ha påverkat svaren hos dem jag intervjuat. För att så mycket som möjligt utmana mina egna värderingar har jag försökt inta ett utforskande och nyfiket förhållningssätt under intervjuerna.

Litteratursökning

Genom sökning i databaserna Google, LIBRIS och GUNDA har jag funnit merparten av den litteratur jag använt. De sökord jag använt är **fosterbarn**, **fosterhem** och **familjehem**. En del av litteraturen är kurslitteratur, annan litteratur har jag funnit i källförteckningar från andra avhandlingar och uppsatser. Genom min handledare har jag också fått värdefulla litteraturtips framförallt när det gäller teoriavsnittet. Litteraturen har jag dels funnit på universitetsbiblioteket i Göteborg, högskolebiblioteket i Kalmar samt på min förra arbetsplats, Individ och Familjeomsorgen i Emmaboda. Jag kan konstatera att det finns mycket skrivet om fosterbarn men mindre om processen kring rekrytering och utredning av familjehem.

Val av respondenter

Syftet med kvalitativa intervjuer ska vara att öka informationsvärdet och skapa en grund för djupare och mer fullständiga uppfattningar om det fenomen vi studerar. Urvalet görs därför systematiskt utifrån vissa medvetet formulerade kriterier som är teoretiskt eller strategiskt definierade. Genom största möjliga variationsbredd försäkras man sig om ett så stort informationsinnehåll som möjligt. För att ytterligare försäkra sig om ett så stort informationsinnehåll som möjligt bör man använda sig av intervjupersoner som kan antas ha rikligt med kunskaper om de företeelser vi undersöker. (Holme & Solvang, 1997)

Med tanke på mitt syfte med studien föll det sig naturligt att intervjua dem som bäst känner till processen kring rekrytering och utredning av familjehem, nämligen de socialsekreterare som arbetar med detta. I samråd med min handledare kom jag fram till att 10 intervjuer var ett lämpligt antal. Jag skrev därför till 8 kommuner i närområdet, sydöstra Sverige. (Se bilaga 2) Brevet med förfrågan om att få intervjua en eller två socialsekreterare ställdes till arbetsledaren på Individ och Familjeomsorgen i kommunen. De kommuner jag skrev till är sinsemellan olika vad gäller storlek och organisation av familjehemsarbetet. De största kommunerna har c:a 60000 inv. och de minsta c:a 12000 inv. De största kommunerna har speciella enheter som arbetar med rekrytering och utredning av familjehem, i de mindre kommunerna arbetar man med "allt". Jag bestämde mig för att inte intervjua någon på min dåvarande arbetsplats. Risken skulle vara stor att jag på olika sätt skulle kunna påverka den jag intervjuade genom att jag innan hade berättat ganska mycket om den studie jag tänkte göra och de reflektioner jag hade. Då jag någon vecka efter att jag skickat brevet ringde till arbetsledaren för Individ och Familjeomsorgen i de olika kommunerna hade denna förslag på socialsekreterare som var intresserade av att bli intervjuade. Två av kommunerna tackade nej på grund av tidsbrist. Av de 10 socialsekreterare jag sedan intervjuade hade jag träffat flera av dem i olika yrkesmässiga sammanhang men vissa hade jag aldrig tidigare träffat.

Intervjuformuläret

Med utgångspunkt från mina frågeställningar gjorde jag ett utkast till en intervjuguide. Med hjälp av denna provintervjuade jag sedan en kollega. Intervjun togs upp på band och transkriberades till skriven text. Utifrån denna intervju arbetade jag sedan om intervjuguiden (Se bilaga 1) med hjälp av min intervjuade kollega och med goda råd från min handledare.

Genomförande av intervju

Samtliga 10 intervjuer gjordes på socialsekreterarnas arbetsplatser. Innan intervjun informerades de om Vetenskapsrådets forskningsetiska principer dvs. de informerades om syftet med intervjun, att deltagandet var frivilligt, att de när som helst kunde avbryta intervjun och att materialet skulle komma att sammanställas på ett sådant sätt att den intervjuade inte skulle vara möjlig att identifiera. De informerades också om att intervjun skulle spelas in på band. Intervjuerna tog mellan 30 och 90 minuter. Mitt intryck är att alla socialsekreterare deltog med stort intresse.

Analys

Efter intervjuerna transkriberades materialet i sin helhet till skriven text så ordagrant som det varit möjligt. I redovisningen har jag sedan presenterat materialet utifrån de olika teman som intervjuguiden delats in i.

Reliabilitet och validitet

Frågor om validitet och reliabilitet är centrala i all forskning. **Validitet** handlar om ifall studien mäter det den avser att mäta. Validiteten ökar då respondenterna har god kunskap om området som studeras. I kvalitativa undersökningar har man en större närhet till det som ska undersökas. Men forskarens närvaro kan ha en förvanskande effekt på forskningen, forskaren kan frestas att förvanska sina resultat genom att ställa ledande frågor eller välja respondenter som man tror kommer att svara på ett önskvärt sätt och slutligen skulle respondenterna kunna svara på ett sätt som de tror förväntas av dem i stället för att svara som de själva tycker. (Holme & Solvang, 1997) Utifrån mina frågeställningar har jag försökt utforma intervjuguiden så att den ger den efterfrågade informationen. Jag har vänt mig till enheter där jag, utifrån min förförståelse, har kunnat förvänta mig att det finns intervjupersoner som har kunskap om området men jag har inte själv valt ut vilka personer som skulle intervjuas.

Begreppet **reliabilitet** handlar om möjligheten att uppnå samma resultat med andra forskare men med samma förutsättningar. Reliabiliteten har inte samma centrala plats i kvalitativa undersökningar. Det handlar i stället om att ge en så nyanserad bild som möjligt av den företeelse man studerar. Informationens pålitlighet kan säkras genom att så noggrant som möjligt redogöra för varje steg i forskningsarbetet. (a.a.) Jag har försökt redogöra för mitt tillvägagångssätt så noggrant som möjligt. För den som så skulle vilja finns hela intervjumaterialet tillgängligt för insyn.

Resultatredovisning

Presentation av respondenter

De socialsekreterare som jag intervjuat är alla kvinnor mellan 39 och 59 år. De är alla socionomer eller socialpedagoger och har arbetat inom yrket allt ifrån 8 till över 30 år. De arbetar alla med rekrytering, utredning, stöd och handledning till familjehem och har jobbat med dessa specifika arbetsuppgifter mellan 2 och drygt 30 år. Ett fåtal arbetar i små kommuner där man arbetar med "allt" men de flesta är mer eller mindre specialiserade inom området. I de större kommunerna finns speciella avdelningar med uppgiften att arbeta med familjehem. De vidareutbildningar som intervjupersonerna har är av vitt skilda slag. Flera av dem gick vid intervjutillfället en handledarutbildning inriktad mot familjehemsarbete. Flera har också gått utbildning i Kälvestens djupintervju och en av dem har också gått utbildning i att tolka dessa intervjuer. En av dem har gått PRIDE-ledarutbildning. I övrigt fanns t.ex. utbildningar till arbetsledare, BIM-ledare och vårdlärare. En av socialsekreterarna hade dessutom egna erfarenheter av att vara familjehem.

Tankar om familj och familjehem

Frågan om vad som är en bra familj har av flera upplevts som svår att svara på. Flera återkommer till att det är viktigt att man har klara roller, att det finns tydliga gränser mellan vuxna och barn i familjen. Viktigt är också att det finns en sammanhållning och att man känner att man får vara sig själv. I en familj behöver de vuxna tid för varandra, för barnen men också för sig själva. Endast ett par stycken tycker att en bra familj är liktydigt med en kärnfamilj, någon menar att i begreppet ryms både den nuvarande familjen och ursprungsfamiljen. Gränssättning för barnen är också något som är återkommande.

...alltså i en bra fungerande familj tänker jag att där behöver reglerna inte uttalas tydligt utan de finns, man vet om dem och de fungerar utan några större konflikter eller diskussioner.

Svaret på frågan om vad som är ett bra familjehem lyder att "det är en bra familj som har något mer". Samtliga socialsekreterare talar i någon form om vikten av känslomässigt överskott och om förmågan att släppa in någon annan i sin familj. Beslutet att bli familjehem måste vara väl förankrat hos både släkten och hos vuxna barn. En av socialsekreterarna är tveksam till att placera barn i nätverket.

Jag vet att det är många som förespråkar det här att man ska söka i nätverket efter familjehemsföräldrarna. Det har jag dålig erfarenhet av faktiskt, i Stockholm när jag jobbade där. Det blev inte bra. För i och med att de blir familjehemsföräldrar så mister de ju dem som de som de egentligen är och som barnen skulle kunna ha nytta av på ett annat sätt. Morföräldrar, de ska vara det och mostrar ska vara mostrar.

En av socialsekreterarna påpekar att det inte alls behöver vara någon nackdel om familjehemsföräldrarna har haft egna problem. Om de tagit sig igenom de problem de själva haft kan det ha gett dem mycket användbara erfarenheter i familjehemsarbetet. Flera påpekar vikten av att det faktiskt finns tid till ytterligare

ett barn och en av de socialsekreterare som arbetat längst tycker sig ha märkt en skillnad mot när hon började arbeta.

Då tog man ju ofta barn och blev fosterfamilj där kvinnan var hemma och då fanns det ju oftast väldigt mycket tid. Det här var ju många gånger ett alternativ till förvärvsarbete för att kunna vara hemma. Och då fanns ju också tiden ofta för de här barnen på ett annat sätt. I dag är det ju det vanliga att båda två i ett familjehem arbetar utanför hemmet.

Flera lyfter också upp vikten av att man behöver olika familjehem till olika barn. Gemensamt är dock förmågan att hantera det oväntade, att ha strategier för de kriser som kommer.

Ett bra familjehem är alltså förändringsbenäget, men inte alltför mycket så att stabiliteten rubbas, för jag tänker att när vi gör våra djupintervjuer så vill vi ju ändå veta hur pass stabil är den här familjen, var kan vi behöva sätta in stöd ... familjehemmet är ett system som är stabilt i början men som sedan ändå måste förstå att det här uppdraget kommer att förändra oss på gott och ont liksom.

Samma socialsekreterare funderar också över vikten av att uppmärksamma familjehemmens insatser, deras behov av stöd och hur viktiga de är för samhället.

Vi kan ju inte göra vårt arbete som är lagstadgat om vi inte har familjehem, tar väl hand om dem, ställer upp på olika sätt. Jag tycker att, jag skulle vilja höja deras status.

Rekrytering av familjehem

Tillvägagångssättet att rekrytera familjehem är ganska lika i alla de 8 kommuner där jag intervjuat socialsekreterare. Skillnaden är att i de större kommunerna, där man har en avdelning som bara arbetar med familjehem, har man möjlighet att satsa mer på olika sätt att nå ut till allmänheten. Gemensamt för alla är att man då och då går ut med annonser i lokaltidningarna. Det betyder att man vänder sig till människor i närområdet. Tankar finns också hos en del att gå ut med annonser i tidningar i områden där man av erfarenhet vet att det finns en stark familjehemstradition, t.ex. Jönköpings och Blekinge län samt Öland. Det finns också tankar på att annonsera i travtidningar eftersom erfarenheten säger att det ofta finns kopplingar mellan "hästfamiljer" och familjehem. Man har prövat annonser av olika slag för att fånga människors uppmärksamhet. Ibland har man formulerat annonser i jagform, "jag heter Anders och är 10 år och behöver komma till en ny familj". Sätten att fånga människors uppmärksamhet är många.

De var svarta med vit text i tidningarna... Ja, det var liksom bakvända. Och det gjorde tror jag att folk såg de här och då hade vi tre sådana annonser med lite olika utformning med ungefär två veckors mellanrum så det var tre olika omgångar så det var under sex veckor som vi satte ut de här småannonserna. Då var det faktiskt många som hörde av sig.

Flera beskriver också att det är många som hör av sig som känner någon som är familjehem och som blivit intresserade. Många har också själva vuxit upp i familjer där man tagit emot fosterbarn. De socialsekreterare som har arbetat länge med familjehemsrekrytering har hunnit bygga upp ett stort kontaktnät. Familjehemmen i sin tur känner ibland andra familjehem och via dem kommer också tips. Ibland hjälper kommunerna i närområdet varandra med att hitta familjehem. Via barnets handläggare kommer också tips om möjliga familjehem i barnets nätverk. Flera beskriver vikten av att som kommun skaffa sig ett gott rykte, det sprider sig bland familjehem. Om man behandlar familjehem väl och är generös med stöd löper rekryteringen på s.a.s. av sig själv.

Vi har länge levt på något gammalt gott rykte, så kan vi väl säga. Det har rekryterat sig lite själv. Det här med att "jo, men vi vet att den kommunen har behandlat sina familjehem väl" och sedan ringer folk och säger att "vi är intresserade av att bli familjehem" så det har dels varit ett eget flöde faktiskt med folk som bara ringer

En av de större kommunerna körde vid ett tillfälle en massiv kampanj där man dels hade en inspelad reklamkampanj i Radio RixFM, för att komma i kontakt med yngre familjer, dels lade man ut små informationsbroschyrer på olika offentliga ställen. Det har också gjorts försök med flygblad och tidningsreportage där familjehem intervjuats. Ett par av de större kommunerna har sedan kunnat samla ihop de som varit intresserade till en informationskväll där man dels lämnat information om vad det innebär att vara familjehem och dels informerat om studiecirkel som de intresserade kunnat anmäla sig till.

De som hör av sig och vill bli familjehem kan sinsemellan vara ganska olika men ofta kan man ändå urskilja ett mönster.

Och det de har gemensamt är nog mycket att man ändå vill göra någonting, den goda viljan att hjälpa till. Mm... Sedan kan man ju säga att det är ju oftast ändå ganska vanliga familjer, lite traditionella, kvinnan jobbar inom vården, mannen jobbar i industrin. Så tycker jag många ser ut. Jag menar, det är ju inga höginkomsttagare, det är inga sådana familjer överhuvudtaget som ringer och vill bli familjehem.

Det ser alltså ut som om det är en viss grupp som känner sig kallad att bli familjehem och andra grupper som av olika orsaker inte hör av sig. Flera av socialsekreterarna reflekterar över detta.

...allmänheten i allmänhet har väl en uppfattning om att man kan inte vara familjehem om man är ensamstående eller man bor i lägenhet och sådant där. Förutfattade meningar, skulle jag vilja säga, för det kan visst vara jättebra. Det kan vara så att någon ungdom inte klarar män exempelvis och kan således bo tillsammans med en kvinna. Och det fungerar alldeles utmärkt och tvärtom. Och man behöver inte ha hästar och kor utan man kan faktiskt också bo i centrala delarna i en lägenhet bara det finns utrymme, inte minst hjärteutrymme.

Många gånger kan det vara familjer med ganska små barn som hör av sig. Ibland ombeds de höra av sig när barnen hunnit bli lite större eller erbjuds de möjligheten att gå en studiecirkel eller delta i en kommande PRIDE-utbildning som en av kommunerna ibland har möjlighet att ordna. När människor hör av sig med en intresseanmälan försöker man ställa så mycket frågor som möjligt redan i telefon för att bilda sig en uppfattning. Man ställer frågor om tid, plats, motiv och förhållandets längd om det är ett par. Om familjen låter intressant, motivet verkar genomtänkt och förhållandet stabilt bestämmer man tid för ett första hembesök, ett "kafferepsbesök" som en av socialsekreterarna uttryckte det. I en kommun har man också dessförinnan skickat ut ett litet frågeformulär där familjen får beskriva sig själv. Vid hembesöket informerar man om uppdraget som familjehem, beskriver hur utredningen går till, att man tar registerutdrag och pejar intresset för att delta i en studiecirkel eller att genomgå en djupintervju. Efter detta bestämmer socialsekreterarna om man ska gå vidare med en intervju av familjen. Vilka faktorer som bestämmer vilka familjer som man går vidare med är svårt att beskriva. Ofta handlar det om en känsla. Ibland kan det vara en diffus känsla av att "det är något som inte stämmer här". Då avvaktar man med att gå vidare med utredning. Men om det däremot känns bra och man är överens med familjen om det så bestämmer man tid för utredningsintervju.

Så det är en viss kemi som uppstår, tror jag, redan vid första kafferepsbesöket som man kan känna att man kan bygga vidare på.

Det är väl det man alltså känner av, det är ju liksom hemskt att prata mycket om det här med känslor men vi har ju inte så många verktyg. Det första är ju ändå det jag slås av när jag kommer till en ny familj, hur pratar makarna sins emellan, hur tar de emot oss som kommer, det tycker jag är jätte viktigt direkt, och bjuder de på någonting. Det kan ju kännas banalt att prata om det så men ändå är det jätte viktigt, liksom hur man...generöst...det här omvårdande, det goda som ändå de här familjerna behöver ha, att pyssla om barnen och där står ju maten för mycket värme och kärlek. ...Också mycket sedan tycker jag är viktig bit det här att man tar referenser om man har jobbat åt en annan kommun, hur man pratar om den andra kommunen om socialtjänsten där, hur man har löst det.

...om det är en bra familj, det jag tycker är en bra familj, det finns ju mycket i känslan efter 20 minuter...

Utredningen

Alla socialsekreterare som jag intervjuat använder sig av någon variant av Kälvestens djupintervjumetod. I de allra flesta fall är man två som intervjuar. I flera av fallen gör man anteckningar under intervjun men i en av kommunerna tas intervjun upp på band som sedan skickas iväg för utskrift. Ibland görs intervjun vid ett och samma tillfälle, ibland delar man upp den på två besök. Innan man börjar intervjua har man träffat familjen vid ett eller flera hembesök. Vid dessa tillfällen träffar man också familjens egna barn för att höra hur de ställer sig till att ta emot ett barn. Är barnen negativa går man inte vidare med intervju. Den kommun som också använder sig av PRIDE-metoden vill helst utreda så många av familjehemmen som möjligt enligt denna metod särskilt då de bedömer att det är familjer som behöver

mer tid. Av praktiska skäl är det inte möjligt att göra det. Det gäller att få ihop tillräckligt många familjer och att under tiden hålla kontakten med dem så att de inte tappar intresset. Under tiden uppkommer hela tiden behov av familjehem och man får därför ta av de väntande familjerna och utreda dem med Kälvestensmetoden.

Bearbetningen av intervjumaterialet ser olika ut i olika kommuner men alla försöker på olika sätt att tolka det som kommit fram i intervjuerna. Antingen gör det två socialsekreterarna som intervjuat det själva eller tar de hjälp av en kollega eller arbetsledare. En av kommunerna anlitar en utifrån kommande expert som har särskild utbildning i att tolka djupintervjuer. En av de socialsekreterare jag intervjuat har nu själv genomgått en sådan utbildning och åtar sig tolkningsuppdrag. Syftet med tolkning är att få ett utifrånperspektiv, tolkaren synliggör något man inte själv sett under intervjun.

De allra flesta som jag intervjuat tycker att det första intrycket de fått av familjen vid första hembesöket består. Om intrycket förändras är det oftast åt det mer positiva hållet. När det gäller släktinghemmen är det oftast så att man var mer kritisk först men att resurserna framträder efterhand.

Det är nog dom ärendena där jag känner att jag kan ändra uppfattning mest, släktinghemmen. De andra familjerna tror jag oftast att man får en bild av om det här är en familj som man tror på eller inte. Men just släktinghemmen, för man ser de andra resurserna som man kanske blundar för. Problemen är ju oftast mer tydliga då från början.

Går man så långt som till en intervju har man en ganska klar uppfattning om att man tror på familjen som familjehem.

Ja, vid djupintervjun, där är ju vi säkra på att vi tror på familjen.

Då har ”magkänslan” visat att familjen är något att satsa på. De gånger socialsekreteraren har struntat i magkänslan har man många gånger fått ångra detta.

Jag har varit med om att man har haft en magkänsla, det var något som inte kändes riktigt bra men kunde inte komma åt det riktigt och i frågorna kom man inte åt det heller då...Åh, strunta i magen, vi får inte fram något annat här på frågor och så...och sedan har det visat sig i slutändan att vi skulle ha lyssnat på magen. Så att jag har stor tilltro till magen och det har jag erfarenhet av.

De viktigaste kriterierna för att godkänna ett familjehem är om utredningen visar att det hos familjen finns tid, plats, värme och resurser över till ytterligare en familjemedlem. Det måste vara tydligt att förhållandet mellan de vuxna i familjen är stabilt och de delar önskan om att bli familjehem. Det måste också framgå att det finns en förmåga till samarbete med socialtjänsten och barnets nätverk, inte minst de biologiska föräldrarna. Det måste finnas en flexibilitet och önskvärt är också en förmåga att reflektera och problematisera. Det kan dock vara svårt att få fram detta i en intervju. Att prata om och förstå komplexiteten i det som ännu inte är verkligt.

...sedan när föräldrarna attackerar och de är innanför skinnet då är det ju liksom superjobbigt med föräldrarna...

Att underkänna ett familjehem är mindre vanligt om man har kommit så långt som till en intervju. Förekommer familjen i något register behöver det inte betyda att de inte är lämpliga som familjehem, det beror på vad som finns. Om familjen lever på ett avvikande sätt t.ex. genom att vara med i ett religiöst samfund eller genom extrem renlevnad blir det svårt att använda dem som familjehem även om de skulle vara lämpliga i övrigt.

De här barnen sticker ut ändå på grund av sin bakgrund och de behöver komma i en familj som inte sticker ut.

Om utredarna känner att "kartan" och "verkligheten" inte stämmer överens dvs. om man säger en sak i intervjun och visar något annat i praktiken behöver man konfrontera familjen med det. Hur väl man än utreder och tycker sig ha tänkt på allt kan det ändå vara så att placeringen inte blir bra.

Sedan kan det bero på så mycket annat, det behöver inte bero på att man har fått fel bild eller gjort fel bedömning utan det kan också bero på vad som har hänt under placeringens gång och vilket stöd man har fått.

Teoretiska utgångspunkter

För de flesta av de socialsekreterare som jag intervjuat var det svårt att peka på vilka teorier de hade användning för i sitt arbete med rekrytering och utredning av familjehem. Flera nämner Kari Killéns arbete om barns behov och föräldrars förmåga. Någon nämner också Piaget. De flesta av dem återkommer till Anna-Lisa Kälvestens böcker, hennes tregenerationsperspektiv och den utbildning de flesta har gått i att göra djupintervjuer. Den som har gått PRIDE-ledarutbildning tycker också att det är ett viktigt verktyg. För de allra flesta är det dock så att man får lära sig medan man arbetar, av äldre kollegor och av de erfarenheter man gör.

...ska jag svara helt uppriktigt så tycker jag att det här har jag lärt mig sedan jag kom hit. Genom att göra de här intervjuerna och genom att prata med dem som jobbar här och har varit här innan och så. I utbildningen så var det väl inte sådär jättemycket som ingick, just vad man ska titta på.

Genom Kälvestensutbildningen har de också fått bekräftat att man ska bry sig om det man själv känner och lyssna på det.

Flera pekar på behovet av kontinuerlig fortbildning. Behov finns också av att hela tiden se över intervjuformuläret efterhand som man skaffar sig nya erfarenheter och kunskaper. Det finns dessutom en efterfrågan i att lära sig tolka intervjuformuläret. Flera frågar också efter utbildning i handledning till familjehem, "hur kan vi hjälpa familjehemmen att hjälpa barnen". De som fått möjligheten att gå utbildning i handledning till familjehem är mycket nöjda med den.

Utbildning till familjehem

I alla kommuner där jag har intervjuat socialsekreterare har man en ambition att erbjuda utbildning till familjehem av något slag.

De behöver påfyllnad, positiv påfyllnad, för jag menar det är de som ändå har hand om barnen 24 timmar om dygnet. Och det är inget kall längre utan det är faktiskt något som man ska värdera oerhört högt att människor kan tänka sig att ta hem barn i sina familjer och vilja göra något gott för dem.

För det mindre kommunerna har detta varit svårt att ordna då det dels är resurskrävande och dels kanske man inte har så många familjehem. Man har då löst det genom att samarbeta med en av de större kommunerna och låta sina familjehem gå utbildning som ordnas där. Förutom de studiecirklar som tidigare nämnts i samband med rekryteringen har man ambitionen att med jämna mellanrum ordna utbildningsdagar. Det har handlat om bl.a. självskadebeteende, ungdomskultur eller droger. Flera av kommunerna vittnar om dålig uppslutning för den här typen av arrangemang jämfört med för bara några år sedan. Man har försökt att lägga träffarna kvällstid eller på en helg men intresset har ändå varit svagt. Man funderar mycket på hur detta kommer sig.

...det är kanske så att familjer idag har så pass mycket annat att göra. Så att de har svårt att hinna med det här då. Och en hel del har långa resor och så där men som sagt för bara två, tre år sedan så kom man mycket mer.

En av kommunerna ordnar extern handledning i grupp till alla familjehem och kontaktfamiljer som är intresserade. I en annan kommun har en av socialsekreterarna under lång tid hållit handledningsgrupper för familjehemmen. Man ser det som en god möjlighet för familjehemmen att utvecklas.

Något som verkar vara mycket uppskattat hos familjehemmen är när man anordnar aktiviteter för hela familjen t.ex. grillkvällar. En av kommunerna bjuder ibland in till en aktivitetsdag där hela familjen är välkommen, föräldrar och barn, både placerade och biologiska. Då sluter barnens handläggare upp och står för barnpassning och aktiviteter medan föräldrarna får en föreläsning. Alla bjuds på mat och kaffe. Detta ger både familjehemmen en möjlighet att bilda nätverk men även barnen har möjlighet att träffa andra barn i samma situation.

Socialsekreterarna ser många områden som de skulle vilja ge familjehemmen utbildning i: utvecklingspsykologi, anknytning, neuropsykiatriska diagnoser. Det finns ett oändligt behov av utbildning kring bemötandet av de biologiska föräldrarna och också ett stort behov hos familjehemmen att få prata om detta. För dem som haft barnen placerade sedan de var små och plötsligt har besvärliga tonåringar skulle en föräldrautbildning av typen COPE vara bra.

Det finns familjehem som av olika anledningar tackar nej till utbildning. Om det är en engångsföreteelse får man overse med det. Olika familjehem har olika behov, det är tydligt att det inte är en homogen grupp. Om det däremot är ett mönster kan det vara en varningssignal som man behöver titta närmare på. I värsta fall kan det vara

ett uttryck för en självgod inställning och en ovilja att lära sig nytt och i förlängningen försvårande för samarbetet. Flera av socialsekreterarna funderar på om det är något man ska tänka extra på när man rekryterar nya familjehem, att man erbjuder och förväntar sig att familjehemmen tar emot utbildning.

Tankar om framtiden

De flesta av de socialsekreterare jag intervjuat oroar sig för hur man ska kunna rekrytera familjehem i framtiden. Alla är dock inte bekymrade. En del tycker inte att de har några problem att rekrytera familjehem och har därför inte haft anledning att fundera över eventuella framtida problem. Andra är mer bekymrade och har funderat mycket på hur framtidens rekryteringsproblem ska kunna lösas. Flera tycker redan att det är ett bekymmer.

De förslag man kommer med handlar om att bl.a. öka stödet till familjehemmen på olika sätt. De kommuner som tycker sig ha märkt att de har ett gott rykte bland familjehemmen är måna om att behålla det. Någon tycker att man även inom kommunerna skulle behöva erbjuda någon typ av stöd dygnet runt i likhet med det som finns inom konsulentstödda familjehem. Det kan också vara värdefullt att avlasta familjehemmen umgänget med de biologiska föräldrarna och i stället låta socialsekreterarna sköta umgänget mellan barnet och de biologiska föräldrarna på en annan plats än i familjehemmet. Överhuvudtaget måste man vara mer flexibel i att hitta stöd och handledning till familjehemmen. Sedan handlar det också om att hitta nya vägar att nå andra grupper, hitta nya mötesplatser och andra medier som t.ex. TV.

Men det handlar minst lika mycket om att på olika sätt höja statusen på familjehemsuppdraget. Arvodet är samhällets mått på deras arbete och flera tycker att arvodet är alldeles för lågt. Om man måste placera ett barn på en institution blir det betydligt dyrare och det är inte rimligt att skillnaden ska vara så stor. Någon form av professionalisering kommer att bli nödvändig.

Jag tror att man kan inte tänka så här att det ska fortsätta att vara ett slags ideellt arbete... Men det måste på något sätt professionaliseras mera, det måste det. För det är ju hemskt, det är ju många... Det har varit en kvinnofälla för många, jag menar det finns äldre kvinnor som är jättebesvikna, som inte har förstått det här, det blev ju väldigt lite i pension.

Flera tror att det kommer att bli nödvändigt med någon form av lön och sociala förmåner som a-kassa. Frågan är då hur långt professionaliseringen kan gå utan att man förlorar den speciella kvalité som en familj har.

Salutogena faktorer

Med salutogena faktorer menar jag i det här sammanhanget vilka faktorer är det som gör ett familjehem bra. Vad finns det för gemensamma faktorer hos dessa goda familjehem? Alla socialsekreterarna har olika exempel på "guldkorn" men följande egenskaper är gemensamma för dessa: Goda familjehem har ett stort socialt intresse och tolerans. Man har också förmåga att härbärgera kaos. Man kan förbehållslöst ta

till sig det placerade barnet och sist men viktigast en förmåga att skapa en arbetsallians med socialtjänsten och barnets föräldrar.

Sammanfattande slutsatser

Vad är en bra familj och vad är ett bra familjehem?

Bilden av en bra familj är, hos de socialsekreterare jag intervjuat, inte alls liktydig med en kärnfamilj. Egenskaper som framhålls är klara gränser mellan vuxna och barn och ett sammanhang där man får vara sig själv.

Ett bra familjehem är en bra familj som har något mer. Förutom mera konkreta egenskaper som tid och plats också ett känslomässigt överskott och ett stabilt förhållande mellan de vuxna i familjen. Familjen behöver också kunna hantera det oväntade och härbärgera kaos samt inte minst kunna bygga upp en arbetsallians med de biologiska föräldrarna. För att hitta dessa familjer som kan bli familjehem gör man stora ansträngningar för att nå breda grupper med hjälp av annonser i tidningar, på offentliga platser och inslag i radio. Den enda begränsningen är att man vänder sig till människor i det geografiska närområdet. Med utgångspunkt från det valet skulle man kunna säga att socialsekreterarna ansluter sig till det s.k. relationsinriktade synsättet som hävdar vikten av att fosterbarnen, för sin identitetsutveckling, behöver kunna ha kontinuerlig kontakt med sina biologiska föräldrar.

Trots ansträngningarna att nå breda grupper ser det ändå ut som om det är en viss grupp som känner sig kallad att bli familjehem. Höjer beskriver i sin avhandling att i den typiska fosterfamiljen lever föräldrarna i ett långt och stabilt förhållande. De har ett traditionellt sätt att organisera sin tillvaro och en livsplan som handlar om att ha barn. Kvinnan har en särskild centrumposition i familjen. Genom att ta emot fosterbarn när de egna barnen blivit större kan kvinnan behålla denna centrumposition. Som jag ser det är det dessa kvinnor vi också finner i Bäck-Wiklund och Bergstens studie där man studerat kvinnornas känsla av sammanhang. Här karaktäriseras de som de säkra mödrarna som ser jämställdhet som en fråga om ömsesidig tillit och lika värde. De är trygga, nöjda med sina liv och känner att de har möjlighet att själva påverka sina liv.

Utredning

Den metod att utreda familjehem som alla socialsekreterare använder sig av i någon variant är Kälvestens djupintervjumetod. När man kommer till teoretisk bas är det också Anna-Lisa Kälvestens böcker man återkommer till. I socionomutbildningen ingår ingen utbildning i rekrytering och utredning av familjehem vilket innebär att man får skaffa sig egna erfarenheter och lära av kollegor. Kälvestens behovsorienterade synsätt är alltså det som fortfarande används som metod och som enligt Vinnerljung blivit normativ standard. Detta trots att vi har en lagstiftning som bygger på det relationsinriktade synsättet med rätt till kontakt med ursprungsfamiljen och med återförening som mål. Det urval som sker innan en familj kommer så långt som till en intervju går mycket på känsla, där vi styrs av våra egna föreställningar, medvetna eller omedvetna, om den goda familjen. Det kan tyckas godtyckligt men den s.k. magkänslan kan också ses som resultatet av våra samlade erfarenheter både från socialarbetarrollen och från privatlivet.

Familjehemmens behov

Alla socialsekreterare har höga ambitioner när det gäller att ge stöd till familjehemmen. Man ser behovet av både utbildning och handledning men har inte alltid resurser att tillgodose behoven. Flera av socialsekreterarna oroar sig för hur man i framtiden ska kunna rekrytera familjehem. Det handlar mycket om att på olika sätt höja statusen på familjehemsuppdraget där man måste se över både ersättningar, socialförsäkringssystem och stöd till familjehemmen i olika former.

Slutreflektioner

Socialtjänstlagen fastslår varje kommuns ansvar att se till att det finns tillgång till familjehem för den som behöver denna vårdform. Det förutsätter dock att familjer eller enskilda människor har lust att anta en sådan utmaning. Hittills har detta uppdrag varit mer eller mindre ideellt. Jag menar att det inte längre kommer att vara möjligt att ha denna syn på familjehemsvården. Det kommer att bli nödvändigt med någon form av professionalisering där vi både ställer krav på familjehemmen och erbjuder dem kvalificerat stöd och avlastning. Krav t.ex. i form av deltagande i fortlöpande utbildning och handledning, enskilt eller i grupp. Stöd t.ex. i form av avlastning och ekonomisk trygghet. I Barnskyddsutredningens förslag till en ny lag om stöd och skydd för barn och unga, LBU, uppmärksammas familjehemsvården och hur villkoren för familjehem kan förbättras. Det är ett steg i rätt riktning.

Cederström menar att det arbete som läggs på att förfina metoderna med att hitta lämpliga familjehem är viktigt men att det samtidigt finns en risk, när man lägger ner ett stort arbete på att hitta de rätta fosterföräldrarna, att man sedan kommer att ha alltför stora förväntningar och krav på de blivande fosterföräldrarna. Jag menar att vi inte kan leta efter en färdig ”produkt”. Ett gott familjehem konstrueras utifrån en fruktsam samverkan mellan familjehemmet, socialsekreteraren och de biologiska föräldrarna. Vi måste leta efter de familjer som ”vågar ge sig ut på en resa” mot ett ibland okänt mål. Familjer som vågar anta utmaningen att med ett gott stöd från engagerade socialsekreterare göra något mycket meningsfullt och samtidigt själva få en möjlighet att utvecklas. En av socialsekreterarna uttryckte det så här:

Ett bra familjehem är alltså förändringsbenäget, men inte alltför mycket så att stabiliteten rubbas, för jag tänker att när vi gör våra djupintervjuer så vill vi ju ändå veta hur pass stabil är den här familjen, var kan vi behöva sätta in stöd ... familjehemmet är ett system som är stabilt i början men som sedan ändå måste förstå att det här uppdraget kommer att förändra oss på gott och ont liksom.

Litteraturlista

- Andersson, Gunvor (1995) "Barn i samhällsvård" Lund: Studentlitteratur.
- Bäck-Wiklund, Margareta&Bergsten, Birgitta (1997) "Det moderna föräldraskapet" Stockholm: Författarna och Bokförlaget Natur och Kultur
- Bäck-Wiklund, Margareta m.fl.(2003) "Nätverksfamiljen" Stockholm: Författarna och Bokförlaget Natur&Kultur
- Cederström, Anita (1990) "Fosterbarns anpassning-en relationsproblematik" Doktorsavhandling Stockholm: Stockholms universitet, pedagogiska institutionen.
- Hansson, Hedenbro, Lundblad, Sundelin, Wirtberg(2001) "Familjebehandling på goda grunder – en forskningsbaserad översikt" CUS Stockholm.
- Holme & Solvang(1997) "Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder"
- Höjer, Ingrid (1998) "Föreställningar om barn och föräldraskap inom den sociala barnvården under 1900-talet" Lund: Lunds universitet, socialhögskolan, uppsats under kursen "Barnet i forskningen".
- Höjer, Ingrid (2001) "Fosterfamiljens inre liv" Doktorsavhandling Göteborg: Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete.
- Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52)
- Liljevern Gylling, Margareta (2002) "Familjehemsrekrytering på olika sätt – en jämförelse mellan Kälvestensmetoden och Pridemetoden" D-uppsats Göteborg: Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete.
- Martinsson, Harry (1935) "Nässlorna blomma" Albert Bonniers förlag.
- Repstad, Pål (1999) "Närhet och distans" Lund: Studentlitteratur.
- Sallnäs, Marie (2000) "Barnvårdens institutioner – framväxt, ideologi och struktur" Doktorsavhandling Stockholm: Stockholms universitet, socialhögskolan, institutionen för socialt arbete.
- Socialstyrelsen (2006) "Social rapport" Kap 7: "Utsatthet bland barn och unga" Artikelnummer 2006-111-1 Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007) "Barn och unga – insatser år 2006" Statistik socialtjänst 2007:9 Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialtjänstförordning (2001:937)
- Socialtjänstlagen (2001:453)

-SOU 2007:168 (2007) ”Översyn av bestämmelserna till skydd och stöd för barn och unga i socialtjänstlagen (2001:453, SoL) och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga(LVU). Kommittédirektiv. Stockholm: Regeringskansliet.

-SOU 2009:68 (2009) Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU). Betänkande. Stockholm: Regeringskansliet.

-Svenska kommunförbundet (2003) ”Barnet och familjehemmet, en handbok om socialnämndens ansvar” Svenska kommunförbundet.

-Sveriges Kommuner och Landsting, Cirkulär 07:81 (2007) ”Ersättningar och villkor vid familjehemsvård av barn, unga och vuxna, vårdnadsöverflyttningar m.m. för år2008.

-Vinnerljung, Bo (1996a) ”Fosterbarn som vuxna” Doktorsavhandling Lund: Lunds universitet, Lund studies in social welfare.

-Vinnerljung, Bo (1996b) ”Svensk forskning om fosterbarnsvård – en översikt” Stockholm CUS. Liber utbildning.

-Vinnerljung, Bo m.fl. (2001) ”Sammanbrott vid tonårsplaceringar-om ungdomar i fosterhem och på institution” Stockholm: CUS

Intervjuguide

Bilaga 1

Information om intervjupersonen:

Hur gammal är du?

När tog du socionomexamen?

Annan utbildning – ev. vidareutbildning, fortbildning

Vad arbetar du med?

Hur länge har du arbetat med det?

Hur länge/mycket har du arbetat med rekrytering av familjehem?

Hur stor är kommunen som du arbetar i?

Tankar om familj:

Vad är, enligt din uppfattning, en bra familj?

Vad är, enligt din uppfattning, en bra fosterfamilj?

Rekrytering:

Hur har familjehemsrekryteringen gått till?

Om ni har annonserat, vilka tidningar/grupper har ni vänt er till?

Hur ser oftast de familjer/personer ut som anmäler sitt intresse?

Vilka faktorer hos dessa familjer är det som gör att du väljer att gå vidare med utredning?

Utredningen:

Hur går utredningen till?

Brukar det första intrycket av familjen bestå eller ändras det under utredningens gång? Berätta!

Vilka kriterier är det som gör att ni godkänner ett familjehem?

Vilka kriterier är det som gör att ni underkänner ett familjehem?

Ev. brytas ner i kategorier: boende, ålder, familjebildning, egna barn, utbildning, ekonomi, personliga egenskaper

Teoretiska utgångspunkter:

Hur kommer det sig att ni valt ut just dessa kriterier?

Vilka teoretiska utgångspunkter/kunskaper baserar du ditt rekryteringsarbete på?

Vilken ytterligare kunskap anser du att du skulle behöva för att rekrytera och utreda familjehem?

Utbildning för familjehem:

Har ni haft någon utbildningsverksamhet för era familjehem? I så fall vad?

Vilken typ av utbildning tror du är viktig för familjehemmen?

Vad har du för tankar om familjehem som tackar nej till utbildning för familjehem?

Tankar om framtiden:

Hur tror du man ska gå tillväga för att rekrytera yngre personer/familjer för familjehemsuppdrag?

Hur ska vi arbeta med familjehemsrekrytering i framtiden?

Salutogena faktorer:

Om du tänker på ett familjehem som varit bra, vilka faktorer tror du då har varit viktiga?

Övrigt:

Är det något jag glömt att fråga om?

Bilaga 2

Hej!

Jag heter Ulla Thorell och arbetar som socialsekreterare i Emmaboda kommun. Jag går nu också en magisterutbildning vid Göteborgs universitet där jag denna termin ska skriva en D-uppsats.

Jag har tänkt skriva min uppsats om familjehemsrekrytering, ett ämne som ligger mig varmt om hjärtat och som jag själv arbetat en del med. Mitt syfte med uppsatsen är att undersöka processen kring rekrytering och utredning av familjehem och de teorier och övriga faktorer som påverkar denna. För att kunna göra detta har jag tänkt intervjua ett tiotal socialsekreterare som arbetar med rekrytering och utredning av familjehem i ett antal kommuner i närområdet, dvs. sydöstra Småland.

Jag planerar att intervjua de socialsekreterare som är intresserade av att medverka på deras respektive arbetsplatser. Jag räknar med att intervjun tar c:a en timma och jag har tänkt använda bandspelare. De socialsekreterare som intervjuas kommer givetvis att vara anonyma. Intervjuerna kommer heller inte att redovisas i sin helhet i uppsatsen, däremot kanske vissa delar eller lämpliga citat.

Jag kommer att kontakta er per telefon inom kort för att höra vilka socialsekreterare som är intresserade av att medverka. Jag bedömer att det är lämpligt att intervjua två socialsekreterare i var kommun. Som tack för er medverkan kommer jag givetvis att skicka ett exemplar av min uppsats.

Med vänliga hälsningar

Ulla Thorell
Venusvägen 16
393 51 Kalmar
Telefon:
Hem0480-27727
Mobil 070-4333567
Arbetet 0471-18244
E-mail: ullathorell@hotmail.com